

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Гречана С.І.,

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
Науково-дослідного інституту публічного права*

УДК 343.1

DOI 10.32782/2663-5666.2023.3.14

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

Вступ. Тактика допиту окремих категорій осіб під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею має ряд організаційно-тактичних особливостей, притаманних тій чи іншій групі. Практичні працівники підкреслили особливості тактики допиту низки категорій допитуваних, зокрема таких осіб як особи похилого віку та іноземці. При формуванні тактики проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею необхідно врахувати весь накопичений науковий досвід, а також приділяти увагу дотриманню міжнародних стандартів, вимог кримінального процесуального законодавства України, криміналістичних рекомендацій щодо використання тактичних прийомів та їх комплексів, а також враховувати конкретну слідчу ситуацію та індивідуальні особливості учасників даної (слідчої) розшукової дії. Приділимо увагу висвітленню даного питання.

Мета і завдання дослідження. Розкрити особливості тактики допиту осіб похилого віку та іноземців у процесуальному статусі свідків та потерпілих під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею. Задля досягнення поставленої мети, передбачається вирішення наступних завдань: розкрити процесуальні особливості допиту вказаних осіб; з'ясувати їх тактичні особливості; запропонувати практичні рекомендації з досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Передусім розглянемо особливості допиту осіб похилого віку у процесуальному статусі свідків та потерпілих під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею.

Власне визначення поняття «особа похилого віку» відрізняється у джерелах, що теж обумовлює неоднозначність його тлумачення. Так, згідно ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших

громадян похилого віку в Україні» 1993 року, «громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року» [1].

Однак, вивчення судової практики свідчить про те, що такої категорії осіб відносять людей більш поважного віку.

Наприклад, відповідно до ухвали слідчого судді Жовтневого районного суду м. Харкова щодо розгляду клопотання слідчого погодженого прокурором, про проведення додаткового допиту потерпілої, під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. В обґрунтування проведення допиту за ст. 225 КПК України наводилися такі фактичні підстави як: а) вік потерпілої, адже на момент розгляду клопотання її вік становить 76 років. На переконання слідчого судді, сам лише вказаний вік потерпілої може бути обставиною, яка в подальшому унеможливить її допит в суді; б) посилення сторони обвинувачення на проведення на території України активних бойових дій у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, регулярні ракетні обстріли м. Харкова та Харківської області, що також є фактором підвищеної небезпеки для громадян, що проживають на відповідній території. Судовим розглядом встановлено, що існують обставини, які в подальшому можуть унеможливити допит потерпілої в суді під час судового розгляду кримінального провадження, а її показання мають суттєве значення для кримінального провадження, адже саме вона безпосередньо сприймала дії підозрюваного, а тому клопотання сторони обвинувачення про додатковий допит потерпілої в судовому засіданні в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, є законним, обґрунтованим та підлягає задоволенню [2].

Наведена ухвала слідчого судді вбачається обґрунтованою, однак є й інші ситуації у судовій практиці, коли слідчий суддя серйозний похилий вік особи не вважає достатньою підставою для проведення допиту у порядку ст. 225 КПК України.

Так, слідчий суддя Шаргородського районного суду Вінницької області, розглянув клопотання слідчого про допит свідка під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за ознаками кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 125 КПК України. Клопотання мотивовано тим, що свідок у даному кримінальному провадженні, особа 1928 року народження (на момент розгляду клопотання – 92 роки), є особою похилого віку, має хронічні тяжкі захворювання, а також на неї можливий тиск зі сторони особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (її сина), що створює ризики, які в подальшому унеможливають допит свідка похилого віку в суді або можуть вплинути на повноту чи достовірність її показань. Дослідивши матеріали клопотання, слідчий суддя прийшов до висновку, що матеріали клопотання не містять доказів на підтвердження обставин, які б вказували на похилий вік свідка, тяжку хворобу, наявності інших обставин, що можуть унеможливити допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань свідка. Наведені у клопотанні відомості нічим не підтверджені та не можуть слугувати підставою для задоволення клопотання, оскільки не підпадають під дію ст. 225 КПК України [3].

Однак, наведена вище позиція слідчого судді щодо тлумачення похилого віку особи як підстави застосування ст. 225 КПК України не може вважатися обґрунтованою, і ми пояснимо свою думку, використовуючи офіційне тлумачення судових інстанцій.

З метою тлумачення наведеного проблемного питання слід навести узагальнення Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями». Зазначено, що в переважній кількості випадків слідчі судді задовольняють клопотання про допит у судовому засіданні під час досудового розслідування свідка або потерпілого, які досягли похилого віку (зокрема тих, чий вік переважає 75 років), беручи до уваги лише вікові особливості стану здоров'я таких осіб. Слідчим суддям необхідно враховувати, що сам лише похилий вік свідка, потерпілого

може бути обставиною, яка унеможливає їх допит в суді. Тому за таких обставин вимагати додаткових доказів, що підтверджують захворювання таких осіб, недоцільно [4].

Наведене положення є важливим, адже спрямовано на забезпечення прав та свобод осіб похилого віку, їх законних інтересів.

Тактика спілкування з такою категорією осіб відрізняється необхідністю деталізації інформації, надання допомоги у пригадуванні певних обставин та фактів, надання психологічної допомоги.

У процесі наукового дослідження встановлено, що, наприклад, відносно допиту неповнолітніх на нормативно-правовому рівні (Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині 2010 року та ін.) закріплено заборону проведення допиту неповнолітнього разом із підозрюваним. Варто зауважити, що люди похилого віку теж належать до вразливої категорії учасників кримінального судочинства, у своїй переважній більшості мають медичні протипоказання щодо стресу на хвилювань. Тому вважаємо слушним зауважити, що проводячи допит потерпілого чи свідка, що є людиною похилого віку, у присутності підозрюваного у кримінальному правопорушенні, слід застосовувати тактичні прийоми, спрямовані на нейтралізацію або мінімізацію стресового стану. Адже власне зустріч потерпілого чи свідка у судовому засіданні із підозрюваним, особливо за умови вчинення насильницького злочину, містить елементи стресу.

Так, слідчий суддя Миргородського міськрайонного суду Полтавської області, задовольнив клопотання слідчого про проведення допиту потерпілої в судовому засіданні у кримінальному провадженні, внесеному в ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України. Обґрунтовуючи клопотання, слідчий посилався на наявність інших обставин, що можуть унеможливити допит потерпілої в суді, зокрема, її похилий вік, що вчинене щодо неї кримінальне правопорушення негативно вплинуло на її стан здоров'я, а хвилювання і участь в судовому засіданні може його погіршити, тому на підставі ст. 225 КПК України слідчий клопотав про проведення допиту потерпілої у судовому засіданні. Зважаючи, що обставини, які наведені слідчим у клопотанні, є винятковими, оскільки допит потерпілої судом у подальшому може бути неможливим через її похилий вік і незадовільний стан здоров'я, тому клопотання є обґрунтованим і його

слід задовольнити. Враховуючи, що в даному кримінальному провадженні повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України, допит потерпілої слід проводити в присутності підозрюваної. Керуючись ст. ст. 225, 309 КПК України, слідчий суддя ухвалив – провести допит потерпілої в приміщенні Миргородського міськрайонного суду Полтавської області, за участі прокурора, слідчого, підозрюваної [5].

Однак, за таких умов, з метою недопущення конфліктних ситуацій та мінімізації стресу допитуваної особи, яка є похилого віку, а у той самий час – забезпечення виконання положень КПК України, пропонуємо запозичити досвід правового регулювання таких ситуацій по аналогії з допитом малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого у судовому засіданні. Так, у ч. 4 ст. 354 КПК України визначено, що: «у випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження)» [6]. Такі умови проведення доцільно поширити на допит, за необхідності, свідка чи потерпілого, що є особою похилого віку, а також інші вразливі категорії учасників кримінального провадження.

Так, з огляду на ряд причин, допитуваний похилого віку може бути обмеженим чи відчувати значні труднощі щодо здійснення різних процесуально значущих дій під час допиту, зокрема, й у здатності правильно орієнтуватися у поставлених слідчим суддею, іншим учасниками судового розгляду запитаннях, особисто знайомитися з протоколом допиту, підписувати цей документ тощо. Може буде встановлено, що такі особи страждають на старечий склероз, психоз чи наявні інші психофізичні порушення, які не дають змоги їм правильно орієнтуватися у питаннях, які стосуються реалізації кримінального провадження.

Гарантії ефективного, психологічно коректного проведення допиту осіб похилого віку, які характеризуються безпомічністю, полягають у залученні законних представників та спеціалістів. Участь законних представників допомагає подолати обставини, що перешкоджають налагодженню психологічного контакту слідчого судді з допитуваним (замкнутість, страх, сором, невпевненість тощо), створюють передумови для послідовної і правдивої розповіді потерпі-

лим (свідком) про обставини, що мають значення для провадження. Важливим є і залучення спеціалістів, зокрема, психіатра – під час допиту особи з психічними вадами; лікаря-терапевта чи інший профільного спеціаліста – під час допиту особи, яка страждає на соматичну хворобу, здоров'ю якого спричинена фізична шкода; сурдосурдопедагога – під час допиту глухих, німих, глухонімих; психолога – під час допиту осіб, які перебувають у стані стресу, іншому несприятливому стані психіки, що перешкоджає повноцінній участі у проведенні слідчої (розшукової) дії.

Вкрай важливо за таких умов застосовувати відеозапис допиту, з метою комплексної оцінки отриманих показань, у тому числі емоційного та фізичного стану допитуваного; реакцій на поставлені запитання; особливостей обмірковування питань та відповідей на них; рівня освіченості, морального та інтелектуального рівня допитуваного, його поведінки, міміки, жестів та ін. Це дасть змогу уникнути потреби у додаткових запитаннях, у тому числі – й виклику свідка чи потерпілого до судового розгляду справи у майбутньому.

Втім, доцільність використання зазначених засобів потребує врахування індивідуальних психологічних особливостей особи похилого віку. Така вимога зумовлена відповідними причинами, що спричинили безпомічність особи, а також можливістю виникнення її психологічного дискомфорту, що негативно в подальшому може відобразитися на психологічному контакті цієї особи зі слідчим суддею, а в підсумку – на отриманій доказовій інформації.

Проблемним питанням, що потребує вирішення за даних умов, є розроблення та впровадження системи тактичних прийомів, що спрямовані на нейтралізацію добросовісних помилок у показаннях свідків (потерпілих), які є особами похилого віку.

Усунення неповноти та суперечностей у показаннях свідків (потерпілих), які є особами похилого віку, які зумовлені добросовісними помилками у сприйнятті, запам'ятовуванні та відтворенні, вимагає від слідчого судді, з одного боку, знання процесу формування показань і чинників, що на нього впливають, а з другого – використання тактичних прийомів, спрямованих на надання допомоги допитуваному в пригадуванні фактів і подій. Процес нейтралізації добросовісних помилок у показаннях не слід зводити тільки до системи тактичних прийомів, спрямованих на актуалізацію забутого. Ідеальні сліди можуть міс-

тити й перекручену інформацію щодо дійсних обставин події, яка відтворюється особою під час допиту. Тому відповідна система тактичних прийомів має сприяти, крім актуалізації забутого, й усуненню перекрученої інформації.

Аналіз літературних джерел дає підстави дійти висновку про те, що система тактичних прийомів, що спрямована на нейтралізацію добросовісних помилок у показаннях допитуваних, має охоплювати три відповідні підсистеми тактичних прийомів, які доцільно розподілити залежно від стадії формування показань, на якій виникли такі помилки (відповідно до наукових напрацювань В.О. Коновалової) [7].

I) Підсистема тактичних прийомів, що спрямована на нейтралізацію добросовісних помилок сприйняття: 1) тактичні прийоми, спрямовані на усунення помилок при зоровому чи слуховому сприйнятті (зіставлення одержаних показань з даними огляду місця події; уточнюючі запитання; надання особі можливості пояснити суперечності між показаннями й даними місця події; пред'явлення речових доказів; оголошення фрагментів показань інших осіб; надання допитуваному можливості пояснити причини суперечностей та ін.); 2) тактичні прийоми, спрямовані на усунення помилок при сприйнятті смаку, запаху чи на дотик (поставка доповнюючих питань про асоціативні відчуття під час сприйняття смаку, запаху чи на дотик; уточнюючі запитання; пред'явлення речових доказів; надання можливості пояснити причини суперечностей між первинними даними та показаннями, що даються після повторного сприйняття);

II) Підсистема тактичних прийомів, що спрямована на нейтралізацію добросовісних помилок запам'ятовування: 1) тактичні прийоми, спрямовані на актуалізацію забутої інформації: (нагадуючі питання; пред'явлення речових доказів; демонстрування іншої матеріалізованої інформації; використання можливостей фантазії допитуваного; оголошення фрагментів показань інших осіб щодо забутої допитуваним інформації); 2) тактичні прийоми, спрямовані на усунення фантазування: (уточнюючі питання; пред'явлення матеріалізованої інформації (фотозображень); пред'явлення речових доказів; оголошення результатів інших слідчих (розшукових) дій та висновків експертів; допит на місці події);

III) Підсистема тактичних прийомів, що спрямована на нейтралізацію добросовісних помилок відтворення: 1) тактичні прийоми, спрямовані на усунення лінгвістичних поми-

лок допитуваного: (уточнюючі питання; оголошення показань допитуваного, які він дав раніше, що суперечать одержаним показанням; надання особі можливості пояснити причини суперечностей у показаннях; пред'явлення матеріалізованої інформації (даних словників, довідників); 2) тактичні прийоми, спрямовані на усунення логічних помилок допитуваного: (уточнюючі запитання; поставлення питань про обставини, що передують, супроводжують чи слідує за подією кримінального правопорушення; поставлення питань у хронологічній чи логічній послідовності; оголошення фрагментів показань інших осіб, що не збігаються із показаннями допитуваного; надання особі можливості пояснити причини суперечностей у показаннях) [7].

Запропонована система прийомів є типовою. У процесі її використання ефективним тактичним прийомом може стати кожен із зазначених або їх комплекс, залежно від психологічних особливостей допитуваного та своєрідності добросовісних помилок, які слід нейтралізувати [8, с. 113–118].

Розглянемо особливості тактики допиту у порядку у ст. 225 КПК України ще однієї особливої категорії осіб у процесуальному статусі свідків та потерпілих, а саме – *іноземців*.

Проведення слідчих (розшукових) дій з іноземцями перебуває у центрі уваги дослідників (П.Г. Назаренко [9], М.М. Шикоряк, Ю.М. Черноус [10]), адже існує низка організаційно-тактичних особливостей, які слід враховувати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Зупинимось на окремих проблемних питаннях.

Так, згідно з п. 6 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» 2011 року [11], іноземцем є особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Серед особливостей проведення допиту особи іноземця під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею – варто враховувати, що за умови коли свідок чи потерпілий не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України), передбачено можливість залучення допомоги перекладача. Так, слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють,

користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому цим Кодексом (ч. 3 ст. 29 КПК України).

Також, до прав потерпілого, належить, згідно п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України, право давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження. Таке ж право є і особи, яка має процесуальний статус свідка у кримінальному провадженні (ст. 66 КПК України).

Вважаємо, що обставина щодо володіння мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, щодо особи іноземця, повинна бути з'ясована і відображена як у клопотанні слідчого, так і рішенні слідчого судді. Однак, не завжди дане положення враховується у процесуальних документах, що викликає додаткові питання, зокрема у процесі правозастосування.

Наприклад, ухвала слідчого судді може не містити інформації про володіння мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, іноземцем-свідком при вирішенні питання про його допит у порядку ст. 225 КПК України. Так, слідчий суддя Новоселицького районного суду Чернівецької області, розглянувши клопотання слідчого про допит свідка (громадянина Індії), в порядку ст. 225 КПК України, ухвалив рішення допитати свідка, громадянина Індії, на даний час утримується в пункті тимчасового тримання, під час досудового розслідування кримінального провадження, внесеного до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 332 КК України, у судовому засіданні [12]. В ухвалі слідчого судді безпосередньо не відображено обов'язковість залучення перекладача, що не можна визначити досконалим з точки зору дотримання процесуальної форми.

Однак, є й інші приклади, а саме позитивного досвіду, де окресленим проблемним питанням приділено увагу і вони належним чином врегульовані. Так, згідно ухвали слідчого судді Воловецького районного суду Закарпатської області про допит свідків під час досудового розслідування у судовому засіданні у кримінальному провадженні, відомості про яке внесені до ЄРДР, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 332 України, ухвалено рішення провести допит як свідків громадян Республіки Пакистан (чотири особи) в судовому засіданні в приміщенні Воловецького районного суду Закарпатської області.

В судове засідання на вказану дату та час призначено викликати прокурора, слідчого, свідка та перекладача [13].

Крім організаційних особливостей залучення до проведення допиту іноземця під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею перекладача, є власне тактичні особливості, які теж повинні бути враховані.

Так, під час підготовки та безпосереднього проведення допиту варто завчасно враховувати і окреслювати коло питань, які підлягають встановленню під час допиту іноземця. Адже, як свідчить вивчення емпіричних джерел, іноземець, який допитується у порядку ст. 225 КПК України, перебуває в Україні обмежений термін, потім він повертається до країни свого громадянства (проживання) (до речі, така обставина і обґрунтовується слідчим у клопотанні про проведення допиту згідно ч. 1 ст. 225 КПК України). Тому слід максимально повно охоплювати предмет допиту, з'ясовувати всі обставини, про які відомо учаснику кримінального провадження і які повинні бути з'ясовані. Визначаючи коло питань, на які буде запропоновано відповіді іноземцю, треба звернути увагу не тільки на їх зміст, тактичне значення, але й на те, що ці питання можуть бути сприйняті із врахуванням його країни походження та держави громадянства, релігійних переконань, рівня культури та ін. Врахування цих обставин забезпечить встановлення психологічного контакту, проведення допиту за умов безконфліктної ситуації.

З'ясування окреслених обставин може вирішуватися під час підготовки до допиту. Це можна здійснити шляхом попереднього опитування слідчим суддею інших осіб, які знають іноземця, спілкування із слідчим та прокурором, вивчення документів, інших матеріалів кримінального провадження. Слід обмірковувати не тільки зміст питань, але й форму їх постановки. Питання, звернені до іноземця, повинні бути лаконічними, конкретними й тактовними [14, с. 42–45].

У криміналістиці загальноновизнано, що встановлення психологічного контакту відбувається легше, коли суб'єкт, який проводить допит і допитуваний перебувають наодинці. Однак, при допиті іноземця у порядку ст. 225 КПК України цю умову виконати неможливо, адже допит відбувається у судовому засіданні за участі перекладача та інших, визначених вище, суб'єктів. Тому слідчому судді важливо встановити психологічний контакт не лише із допитуваним іноземцем, але й з перекладачем, налагодити ділову атмосферу взаємодії. У певних випадках

є доцільним попереднє спілкування слідчого судді з перекладачем до початку слідчої (розшукової) дії за його участю щодо визначення організаційно-тактичних засад взаємодії.

Безпосередньо, перед початком слідчої (розшукової) дії, слідчому судді необхідно ознайомити перекладача з його правами та обов'язками. Перекладачу перед початком допиту з метою уникнення затягування слідчої (розшукової) дії, підвищення ефективності її проведення, можна доручити попередній переклад документів або питань, підготовлених для постановки іноземцю.

Починаючи безпосередньо допит іноземця, слідчий суддя повинен створити такі умови, які б допомагали встановленню психологічного контакту з допитуваним, зводили б до мінімальних меж стан психологічної напруги, у якому перебуває допитуваний іноземець, але у той самий час підкреслювали офіційний статус і важливість такого спілкування. Тому спілкування у приміщенні суду, безпосередньо у межах спеціально призначеного судового засідання, є оптимальним варіантом.

Вступну частину допиту найкраще провести у формі бесіди загального характеру. У ній можуть бути порушені питання, близькі й зрозумілі іноземцеві або пов'язані з відвідуванням України, або з його професійними інтересами, іншими захопленнями. Саме під час такого спілкування є можливість краще зрозуміти як характеристику допитуваного, так і встановити психологічний контакт.

Перше питання, з якого слід починати допит іноземця, це питання про існування перешкод щодо можливості надання показань. Такі обставини можуть бути передбачені законодавством України, міжнародними актами та законодавством іноземних держав, з якими іноземець пов'язаний правовими обов'язками, що не дозволяють йому свідчити (лікарська таємниця, таємниця сповіді тощо) або надають право не свідчити (відносно себе та родичів). Потім необхідно запропонувати іноземцю надати вільну розповідь щодо відомих йому обставин, які, на його думку, мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення.

Після вільної розповіді слід запропонувати іноземцю відповісти на питання щодо його соціально-біографічних даних, обставин його життя, за яких він став учасником кримінального процесу в Україні. Питання повинні бути підготовлені заздалегідь і бути спрямовані на повне, всебічне дослідження обставин кримінального провадження.

Пред'явлення речових доказів, документів, оголошення показань інших осіб, пред'явлення матеріалів експертиз рекомендується робити після розповіді особи стосовно фактів та обставин, що засвідчені щодо них в матеріалах кримінального провадження.

Останнім варто ставити питання щодо наявності в іноземця – свідка чи потерпілого – інших відомостей, котрі, на його думку, можуть допомогти розслідуванню і які він ще не повідомив слідчому судді, а також відомостей щодо подальшого місця й часу його перебування в Україні та намірів виїзду за межі нашої держави.

На заключному етапі здійснюють фіксацію результатів допиту, у тому числі із використанням відеозапису. Важливо, що відеозапис дає змогу в разі потреби перевірити точність перекладу як питань, так і відповідей, оцінити поведінку допитуваного, його невербальні реакції.

Висновки. Отже, у науковій статті окрема увага звернена на особливості тактики допиту осіб похилого віку, аналіз судової практики з даного питання. Слушним є задоволення слідчими суддями клопотань про допит у судовому засіданні під час досудового розслідування свідка або потерпілого, які досягли похилого віку (зокрема тих, чий вік переважає 75 років), беручи до уваги лише вікові особливості стану здоров'я таких осіб. Адже лише сам похилий вік свідка, потерпілого може бути обставиною, яка унеможливує їх допит в суді. За таких обставин вимагати додаткових доказів, що підтверджують захворювання таких осіб, недоцільно. (згідно узагальнення Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 червня 2016 року «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями»). Дотримання вказаного положення спрямовано на забезпечення прав та свобод осіб похилого віку, врахування їх інтересів. Тактика спілкування з такою категорією осіб відрізняється необхідністю деталізації інформації, надання допомоги у пригадуванні певних обставин та фактів, надання психологічної допомоги.

З метою недопущення конфліктних ситуацій та мінімізації стресу допитуваної особи, яка є похилого віку, запропоновано запозичити досвід правового регулювання таких ситуацій по аналогії з іншими вразливими категоріями учасників (неповнолітніми), надавши можливість допиту особи поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судово провадження).

Гарантії ефективного, психологічно коректного проведення допиту осіб похилого віку, які характеризуються безпомічністю, полягають у залученні законних представників та спеціалістів. Участь законних представників допомагає подолати обставини, що перешкоджають налагодженню психологічного контакту з допитуваним (замкнутість, страх, сором, невпевненість), створюють передумови для надання показань. Важливим є залучення спеціалістів, зокрема, психіатра – під час допиту особи з психічними вадами; лікаря-терапевта чи інший профільного спеціаліста – під час допиту особи, яка страждає на соматичну хворобу, здоров'ю якого спричинена фізична шкода; сурдосурдопедагога – під час допиту глухих, німих, глухонімих; психолога – під час допиту осіб, які перебувають у стані стресу, іншому несприятливому стані психіки, що перешкоджає повноцінній участі у проведенні слідчої (розшукової) дії.

Приділено увагу тактиці допиту іноземців, які допитуються як свідки чи потерпілі у порядку ст. 225 КПК України.

Серед особливостей – наголошено, що за умови коли свідок чи потерпілий не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України), передбачено можливість залучення допомоги перекладача. Обставина щодо володіння державною мовою і необхідності залучення перекладача – якщо свідок чи потерпілий є іноземцем – повинна бути з'ясовна і відображена як у клопотанні слідчого, так і рішенні слідчого судді. Однак, не завжди дане положення враховується у процесуальних документах, що викликає додаткові питання у тому числі під час правозастосування.

Власне під час підготовки та безпосереднього проведення допиту варто завчасно врахувати і окреслювати коло питань, які підлягають встановленню під час допиту іноземця. Адже іноземець, який допитується у порядку ст. 225 КПК України, перебуває в Україні обмежений термін, потім він повертається до країни свого громадянства (проживання) (до речі, така обставина якраз і обґрунтовується слідчим у клопотанні про проведення допиту згідно ч. 1 ст. 225 КПК України). Тому слід врахувати максимально повне охоплення предмету допиту, з'ясування всіх обставин, про які відомо учаснику кримінального провадження. Визначаючи коло питань, на які буде запропоновано відповіді іноземцю, треба звернути увагу не тільки на їх зміст, але й на те, що ці питання можуть бути сприйняті із врахуванням його країни по-

ходження та держави громадянства, релігійних переконань, рівня культури та ін. Врахування цих обставин забезпечить встановлення психологічного контакту проведення допиту за умов безконфліктної ситуації.

Встановлення психологічного контакту відбувається легше, коли суб'єкт, який проводить допит і допитуваний перебувають наодинці. Однак за досліджуваних умов це виконати практично неможливо, адже допит відбувається за участі перекладача та інших, визначених вище, суб'єктів у судовому засіданні. Тому слідчому судді важливо встановити психологічний контакт не лише із допитуваним іноземцем, але й з перекладачем, налагодити ділову атмосферу взаємодії. У певних випадках є доцільним попереднє спілкування слідчого судді з перекладачем до початку слідчої (розшукової) дії, визначення організаційно-тактичних засад взаємодії.

Починаючи безпосередньо допит іноземця, слідчий суддя повинен створити такі умови, які б допомагали встановленню психологічного контакту з допитуваним, зводили б до мінімальних меж стан психологічної напруги, у якому зазвичай перебуває допитуваний іноземець, але у той самий час підкреслювати офіційний статус і важливість такого спілкування. Тому спілкування у приміщенні суду, безпосередньо у межах спеціально призначеного судового засідання, є оптимальним варіантом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : закон України від 16 грудня 1993 року № 3721-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BB#w1_2
2. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Харкова від 2 лютого 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108760556>
3. Ухвала слідчого судді Шаргородського районного суду Вінницької області від 16 грудня 2020 року. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93617609>
4. Узагальнення Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 червня 2016 року «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00205>
5. Ухвала слідчого судді Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 25 квітня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110456159>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

7. Коновалова В. Е. Допит: тактика і психологія. Харків : Вапнярчук Н. Н., 2006. 176 с.

8. Колесник І.А. Тактика нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. : збірник наукових праць. 2010. Вип. 10. С. 113–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2010_10_20

9. Назаренко П. Г. Особливості провадження досудового слідства у кримінальних справах за участю іноземців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 196 с.

10. Черноус Ю.М., Шикорак М.М. Особливості початкового етапу розслідування злочинів, вчинених іноземцями. *Теорія та практика судової експертизи і*

криміналістики : збірник наукових праць. Випуск 18. Харків, 2018. С. 44–52.

11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 верес. 2011 р. № 3773-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

12. Ухвала слідчого судді Новоселицького районного суду Чернівецької області від 04 березня 2021 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95319461>

13. Ухвала слідчого судді Воловецького районного суду Закарпатської області від 22.10.2021 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100514784>

14. Кудінов С. С. Особливості підготовки до здійснення допиту іноземців. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4. Ч. 3. С. 42–45. http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/12.pdf.

Гречана С.І. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

У науковій статті розкрито особливості тактики допиту осіб похилого віку та іноземців у процесуальному статусі свідків та потерпілих під час досудового розслідування у судовому засіданні слідчим суддею.

Щодо особливостей тактики допиту осіб похилого віку, наголошено, що тактика спілкування з такою категорією осіб відрізняється необхідністю деталізації інформації, надання допомоги у пригадуванні певних обставин та фактів, надання психологічної допомоги. Гарантії ефективного, психологічно коректного проведення допиту осіб похилого віку, які характеризуються безпомічністю, полягають у залученні законних представників та спеціалістів. Участь законних представників допомагає подолати обставини, що перешкоджають налагодженню психологічного контакту з допитуваним (замкнутість, страх, сором, невпевненість), створюють передумови для надання показань. Важливим є залучення спеціалістів, зокрема, психіатра – під час допиту особи з психічними вадами; лікаря-терапевта чи іншого профільного спеціаліста – під час допиту особи, яка страждає на соматичну хворобу, здоров'ю якого спричинена фізична шкода; сурдосурдопедагога – під час допиту глухих, німих, глухонімих; психолога – під час допиту осіб, які перебувають у стані стресу.

Приділено увагу тактиці допиту іноземців, які допитуються як свідки чи потерпілі у порядку ст. 225 КПК України. Наголошено, що якщо свідок чи потерпілий не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України), передбачено можливість залучення допомоги перекладача. Дана обставина повинна бути з'ясовна і відображена як у клопотанні слідчого, так і рішенні слідчого судді. Визначаючи коло питань, на які буде запропоновано відповісти іноземцю, треба звернути увагу не тільки на їх зміст, але й на те, що ці питання можуть бути сприйняті із врахуванням його країни походження та держави громадянства, релігійних переконань, рівня культури та ін. Врахування цих обставин забезпечить встановлення психологічного контакту, проведення допиту за умов безконфліктної ситуації.

Ключові слова: особа похилого віку, іноземець, тактичний прийом, психологічний контакт, слідча (розшукова) дія.

Grechana S.I. PECULIARITIES OF INTERROGATION TACTICS DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION IN THE COURT SESSION BY THE INVESTIGATING JUDGE

The scientific article reveals the peculiarities of the interrogation tactics of the elderly and foreigners in the procedural status of witnesses and victims during the pre-trial investigation in the court session by the investigating judge.

Regarding the specifics of the tactics of questioning the elderly, it was emphasized that the tactics of communicating with this category of persons are characterized by the need to detail information, provide assistance in recalling certain circumstances and facts, and provide psychological assistance. The guarantees of effective, psychologically correct interrogation of elderly persons who are characterized by helplessness are the involvement of legal representatives and specialists. The participation of legal representatives helps to overcome the circumstances that prevent the establishment of psychological contact with the interrogated (reclusion, fear, shame, insecurity), create prerequisites for testimony. It is important to involve specialists, in particular, a psychiatrist – during the interrogation of a person with mental disabilities; a therapist or other specialized specialist – during the interrogation of a person suffering from a somatic disease, whose health has been caused physical damage; deaf and hard of hearing pedagogue – during interrogation of deaf, mute, deaf-mute; psychologist – during interrogation of persons who are in a state of stress.

Attention is paid to the tactics of interrogation of foreigners who are interrogated as witnesses or victims in accordance with Art. 225 of the CCP of Ukraine. It is emphasized that if the witness or the victim does not speak the language in which the criminal proceedings are conducted (Article 29 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), the possibility of enlisting the help of an interpreter is provided. This circumstance must be clarified and reflected both in the motion of the investigator and in the decision of the investigating judge. When determining the range of questions to which a foreigner will be asked to answer, attention should be paid not only to their content, but also to the fact that these questions can be perceived taking into account his country of origin and state of citizenship, religious beliefs, level of culture, etc. Taking into account these circumstances will ensure the establishment of psychological contact, conducting an interrogation under the conditions of a conflict-free situation.

Key words: elderly person, foreigner, tactical technique, psychological contact, investigative (search) action.